

Startnotitie Friese taal en cultuur

ACTUALISATIE EXAMENPROGRAMMA'S

Startnotitie Friese taal en cultuur

Actualisatie
examenprogramma's

April 2023

slo

een doordacht curriculum
dat doen we *samen*

Verantwoording

2023 SLO, Amersfoort

Mits de bron wordt vermeld, is het toegestaan zonder voorafgaande toestemming van de uitgever deze uitgave geheel of gedeeltelijk te kopiëren en/of verspreiden en om afgeleid materiaal te maken dat op deze uitgave is gebaseerd.

Auteur:

Talita Groenendijk met medewerking van Gerrit Hoekstra

Informatie

SLO

Postbus 502, 3800 AM Amersfoort

Telefoon (033) 4840 840

Internet: www.slo.nl

E-mail: info@slo.nl

AN

3.8055.870

Inhoudsopgave

1. Inleiding	4
2. De huidige situatie en positie van het leergebied	5
2.1 Huidige wettelijke kaders	5
2.2 De praktijk op scholen	6
2.3 Gerealiseerd curriculum; de leeropbrengsten	8
3. Probleemanalyse	9
3.1 Verschillende perspectieven over waar Friese taal en cultuur in de bovenbouw voor staat	9
3.2 Grote verschillen tussen leerlingen in beginsituatie en motivatie	10
3.3 Doorlopende leerlijn naar de bovenbouw vo ontbreekt	10
3.4 Disbalans in het examen Friese taal en cultuur	11
3.5 Onduidelijkheid over de eisen aan taalvaardigheid	11
4. Ontwikkelingen	12
4.1 Maatschappelijke ontwikkelingen	12
4.1.1 Taalsituatie in Fryslân	12
4.1.2 Bestuursakkoord en Taalplan 2030	12
4.1.3 Taal en status	13
4.2 Ontwikkelingen in het onderwijs en het vak	14
4.2.1 Drie doeldomeinen voor het onderwijs	14
4.2.2 Meertaligheid als voordeel en bron voor leren	14
4.2.3 Kurrikulum.frl	14
4.2.4 Ontwikkelingen in de andere taalvakken	15
4.2.5 ERK en Referinsjeramt Frysk (rrF)	16
5. Curriculaire uitdagingen	17
6. Referenties	19

1. Inleiding

Vanaf najaar 2021 ontwikkelen vakvernieuwingscommissies conceptexamenprogramma's voor een aantal vakken in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs. Startnotities zijn daarbij een onmisbaar instrument. Ze brengen per vakgebied de uitgangspunten en ontwikkelingen binnen onderwijsbeleid, onderzoek, onderwijspraktijk en samenleving in kaart en leggen zo een solide basis onder het ontwikkelwerk.

Dat geldt ook voor deze startnotitie, die zicht biedt op de relevante en actuele ontwikkelingen voor de bijstelling van het examenprogramma Friese taal en cultuur in de bovenbouw van vmbo, havo en vwo. De startnotitie is geschreven door SLO. Bij de totstandkoming zijn externe deskundigen betrokken geraadpleegd, zoals lerarenopleiders Friese taal en cultuur, vakexperts/onderzoekers en (voormalig) leraren. De notitie is uitgewerkt in de volgende onderdelen:

- Huidige situatie en positie van het leergebied
- Probleemanalyse
- Ontwikkelingen – maatschappelijk en in het leergebied
- Curriculaire uitdagingen

De startnotitie integreert opbrengsten en adviezen van het ontwikkelteam voor Friese taal en cultuur in het kader van Kurrikulum.frl (Kurrikulum.frl, 2020) en de startnotitie voor de kerndoelen Friese taal en cultuur (Cedin, 2023). De vakvernieuwingscommissie Friese taal en cultuur zal deze startnotitie gebruiken als input voor het ontwikkelen van de examenprogramma's Friese taal en cultuur in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs.

2. De huidige situatie en positie van het leergebied

We geven een kort overzicht van de huidige wettelijke kaders, de onderwijspraktijk (het uitgevoerde curriculum) en het gerealiseerde curriculum voor Friese taal en cultuur. We beschrijven daarbij ook steeds kort de situatie in het primair onderwijs (po) en de onderbouw van het voortgezet onderwijs (vo), omdat de situatie in de bovenbouw hiermee direct verband houdt.

2.1 Huidige wettelijke kaders

Sinds 1980 is Friese taal en cultuur in Fryslân een verplicht vak in het po en sinds 1993 in de onderbouw van het vo. In de bovenbouw van het vo is het een keuzevak dat op een beperkt aantal scholen wordt aangeboden. Voor Friese taal en cultuur zijn de volgende wettelijke kaders geformuleerd:

- de kerndoelen voor het po;
- de kerndoelen voor de onderbouw van het vo;
- het examenprogramma vmbo, havo en vwo.

Sinds 2014 is de provincie Fryslân verantwoordelijk voor het curriculum Friese taal en cultuur in het po en de onderbouw van het vo. In de onderbouw van het vo zijn er kerndoelen Friese taal en cultuur voor alle leerlingen (kerndoel 1-3) en kerndoelen Friese taal en cultuur, die onderscheid maken tussen twee doelgroepen: leerlingen die Fries als tweede (of derde taal) spreken (kerndoel 4a, 5a, 6a) en leerlingen die Fries als moedertaal spreken (kerndoel 4b, 5b, 6b).

De provincie Fryslân is sinds 2014 bevoegd ontheffingen te verlenen aan scholen voor bepaalde kerndoelen voor het vak Friese taal en cultuur. Voor die kerndoelen hoeven scholen dan niet in aanbod te voorzien. Op basis van hun bestaande praktijk en hun schooleigen taalplan vroegen scholen tijdelijke ontheffingen aan. Een reden hiervoor was het beperkt aantal Friessprekende leerlingen of leraren op de school. De provincie Fryslân heeft de ambitie om alle scholen in 2030 te laten voldoen aan alle kerndoelen (Taalplan 2030, zie 4.1.2.). Alle scholen zouden dus in staat moeten zijn aanbod te verzorgen dat past bij alle kerndoelen.

Sinds 1971 kunnen leerlingen examen doen in Friese taal en cultuur. Als de school het vak aanbiedt, kan Friese taal en cultuur in de plaats komen van een moderne vreemde taal: voor vwo in het gemeenschappelijk deel en havo als onderdeel van het profiel Cultuur en maatschappij. Verder kan voor Friese taal

en cultuur gekozen worden als profielkeuzevak (in profielen C&M en E&M havo/vwo) of als keuzevak in het vrije deel (vmbo, havo, vwo). Het examenprogramma is beknopt weergegeven in Tabel 1 (www.examenblad.nl). De provincie vindt het wenselijk dat in de toekomst leerlingen op alle Friese vo-scholen examen kunnen doen in Friese taal en cultuur.

Tabel 1: Overzicht huidig examenprogramma Friese taal en cultuur.

vmbo	havo en vwo
<ul style="list-style-type: none"> • Oriëntatie op leren en werken • Basisvaardigheden • Leervaardigheden voor het vak Fries • Luister- en kijkvaardigheid • Spreek- en gespreksvaardigheid • Leesvaardigheid • Schrijfvaardigheid • Fictie • Verwerven, verwerken en verstrekken van informatie • Vaardigheden in samenhang <p>De laatste twee onderdelen gelden alleen voor vmbo-gl en -tl.</p> <p>CSE voor vmbo-gl en -tl: leervaardigheden en leesvaardigheid.</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Domein A Leesvaardigheid • Domein B Mondelinge taalvaardigheid • Domein C Schrijfvaardigheid • Domein D Literatuur • Domein E Friese taal en cultuur • Domein F Oriëntatie op studie en beroep <p>Domeinen A, E, F zijn verplicht, daarnaast keuze uit twee van de overige domeinen.</p> <p>CSE: domein A</p> <p>havo: 400 studielastuur vwo: 480 studielastuur</p>

2.2 De praktijk op scholen

Voor po en onderbouw vo geldt dat scholen moeite hebben met het aanbieden van Friese taal en cultuur. Op dit moment vragen nog veel scholen (gedeeltelijke) ontheffingen aan. Slechts 26,6% van de po-scholen en 39,7% van de vo-scholen had geen (gedeeltelijke) ontheffing in 2018 (Inspectie van het Onderwijs, 2019).

Problemen bij het aanbieden van Friese taal en cultuur in po en onderbouw van het vo zijn volgens de Inspectie van het Onderwijs het gebrek aan bevoegde en bekwame leraren, tekort aan draagvlak onder ouders op sommige scholen, onvoldoende prioriteit bij besturen of de locatie in niet-Friestalig gebied (zoals bijvoorbeeld de Waddeneilanden). Het afgelopen decennium is er wel veel

gebeurd ter stimulering van de Friese taal en cultuur, zoals het ontwikkelen van een leerlingvolgsysteem en het ontwikkelen van nieuwe lesmethodes en nascholing voor leraren, maar ondanks inspanningen van onder andere de provincie blijven veel scholen (gedeeltelijke) ontheffing aanvragen ten aanzien van de kerndoelen Friese taal en cultuur.

Op slechts enkele vo-scholen bestaat een doorlopende leerlijn tussen onder- en bovenbouw. Een groot aantal vo-scholen beperkt het aanbod van het vak in de onderbouw tot de minimale wettelijke eis: een uur in de week op het rooster of geconcentreerd in een projectweek. Bij projecten ligt de nadruk vaak op Friese cultuur en is er weinig aandacht voor taalvaardigheid. Andere scholen bieden Fries daarna een of twee jaar aan als keuzevak. Enkele scholen hebben een daadwerkelijk doorlopende leerlijn tot en met de bovenbouw en bieden het leergebied dus ook als examenvak aan. Voor de bovenbouw van het vo meldt de Inspectie van het Onderwijs in 2010 dat er twee of drie uur Friese taal en cultuur per week worden gegeven.

Het examen Friese taal en cultuur wordt afgenomen op 8 vo-scholen (Inspectie van het Onderwijs, 2019, p.25). Soms zijn er op dit vlak samenwerkingen tussen scholen en kunnen leerlingen op een andere dan de eigen school terecht voor het examen Friese taal en cultuur. Het aantal leerlingen dat eindexamen Friese taal en cultuur doet is beperkt (zie Tabel 2). Dit betreft 2 tot 3 procent van het totale aantal examenkandidaten. Ook op vmbo bb en kb bestaat formeel de mogelijkheid voor Friese taal en cultuur in de bovenbouw. Er is echter geen centraal examen en in de praktijk wordt het examen ook niet aangeboden.

Tabel 2: Aantal examenkandidaten Friese taal en cultuur per jaar (gebaseerd op Inspectie van het Onderwijs, 2019 en DUO open onderwijsdata).

Examenkandidaten Friese taal en cultuur	vmbo gl en tl	havo	vwo
2015	35	23	26
2016	59	23	21
2017	73	17	17
2018	88	29	21
2019	71	27	24
2020	86	28	24
2021	71	35	21
2022	64	54	33

De focus in het po en de onderbouw vo ligt op het voeren van gesprekken en aandacht voor taal en cultuur (Varkevisser & Walsweer, 2018). Schrijven krijgt weinig aandacht. Voor de bovenbouw zijn slechts beperkt gegevens beschikbaar. Bij vergelijking van PTA's door een groep bovenbouwleraren blijkt dat er sprake is van gelijkmatig verdeelde aandacht voor de verschillende taalvaardigheden (Wallinga & Hoekstra, persoonlijke communicatie, 12 oktober 2022). Of de taalvaardigheden overwegend in samenhang of verkaveld worden aangeboden is onbekend. Het lectoraat Meertaligheid en geletterdheid van NHL Stenden voert momenteel onderzoek uit naar schrijven bij Friese taal en cultuur in de bovenbouw (<https://www.nhlstenden.com/projecten/skriuw-it-mar>).

Er zijn scholen waar de leraren en leerlingen onderling vaak Fries spreken tijdens informele momenten. De meeste scholen hebben geen afspraken over de voertaal op school. Op onder andere *Taalryk scholen* (meertalige vo-scholen die in het Nederlands, Engels en Fries onderwijzen) wordt hierop wel beleid gevoerd. Fries wordt daar ook als voer- en instructietaal ingezet, naast Nederlands en Engels. Dergelijke drietalige scholen gaan uit van meertaligheid van alle leerlingen en laten goede resultaten zien voor alle vakken (Duarte, 2020).

2.3 Gerealiseerd curriculum; de leeropbrengsten

De Inspectie van het Onderwijs (2019) deed onderzoek naar de ervaren kwaliteit van het onderwijs in de Friese taal en cultuur. De leerlingen die hieraan meewerkten voor het vo kwamen voor het grootste deel uit het eerste leerjaar en relatief vaak van scholen met meerdere ontheffingen voor de kerndoelen. De meerderheid van deze leerlingen geeft aan dat ze de lessen niet leuk en niet leerzaam vinden. Qua vaardigheden vindt meer dan de helft van de vo-leerlingen dat die niet verbeteren door de lessen Friese taal en cultuur. De meeste verbetering zien zij zelf voor lezen en schrijven. Veel leerlingen willen graag beter Fries leren spreken en verstaan. Friessprekende leerlingen willen vaak aandacht voor het leren schrijven van het Fries. Projecten die alleen draaien om Friese cultuur worden door de leerlingen over het algemeen niet ervaren als onderwijs in het vak Friese taal en cultuur (Inspectie van het Onderwijs, 2019).

Het is onbekend hoe de leerlingen in de bovenbouw die Friese taal en cultuur als keuzevak hebben, denken over het vak. Over gemeten leeropbrengsten van Friese taal en cultuur in de bovenbouw is naast examenuitkomsten ook weinig bekend.

3. Probleemanalyse

Voor het vak Friese taal en cultuur in de bovenbouw spelen enkele problemen, die te maken hebben met:

- verschillende perspectieven over het doel en de aard van het vak;
- grote verschillen tussen leerlingen in beginsituatie en motivatie (ook van ouders);
- ontbreken van een doorlopende leerlijn;
- disbalans in het examen Friese taal en cultuur;
- onduidelijkheid over de eisen die gesteld kunnen worden aan de taalvaardigheid.

De problemen worden toegelicht in de volgende vijf paragrafen.

3.1 Verschillende perspectieven over waar Friese taal en cultuur in de bovenbouw voor staat

Friese taal en cultuur kan om verschillende redenen onderdeel zijn van het curriculum, onder andere:

- Het leren van Fries draagt bij aan het functioneren in de meertalige maatschappij en op toekomstige werkplekken in de regio waar Fries gesproken wordt.
- Fries als moedertaal is belangrijk voor de identiteitsvorming, voor het verwerken van de leerstof en als basis voor het leren van andere talen.
- Friese taal en cultuur kan voor alle leerlingen bijdragen aan hun meertalige identiteit en taalbewustzijn.
- Het vak Friese taal en cultuur kan een rol spelen in vervolgopleidingen in mbo, hbo en wo (denk bijvoorbeeld aan de lerarenopleiding Friese taal en cultuur). Hierop kan de bovenbouw vo Friese taal en cultuur voorbereiden.
- Het vak Friese taal en cultuur is belangrijk voor het behouden van de Friese taal. Het gebruiken van Fries op school is een recht van leerlingen.
- Cognitieve voordelen van het leren van een vreemde taal, bijvoorbeeld metalinguïstisch kennis, taalleerstrategiën.

Helderheid over de visie op Friese taal en cultuur op school heeft consequenties voor de leerinhouden. In de huidige situatie is er geen consensus over de visie op het vak Friese taal en cultuur (Kurrikulum.frl, 2020). Ook voor de bovenbouw

dient nagedacht te worden over waartoe leerlingen het vak volgen. Meerdere van de bovenstaande punten kunnen daarin een rol spelen.

3.2 Grote verschillen tussen leerlingen in beginsituatie en motivatie

Er is een grote variatie binnen de groep leerlingen die Friese taal en cultuur kiest in de bovenbouw. Leerlingen die thuis Fries spreken zijn bijvoorbeeld vaak mondeling vaardiger in het Fries dan leerlingen die dat niet doen. Ook verschillen de leerlingen in motivatie om Friese taal en cultuur te kiezen in de bovenbouw. Sommige leerlingen kiezen het vak vanuit intrinsieke motivatie, terwijl andere leerlingen het vak kiezen omdat ze liever geen Frans of Duits kiezen. Friestalige leerlingen met weinig talige aanleg kiezen Fries als examenvak omdat die taal dicht bij hen ligt. Om deze diverse doelgroep een relevant aanbod te kunnen bieden is diversiteit nodig in het curriculum. Evenwichtige aandacht voor verschillende domeinen van taal en cultuur maakt het curriculum interessant voor diverse doelgroepen. En daarnaast: hoe kunnen nieuwe examenprogramma's handvatten bieden voor scholen om de eigen visie op Friese taal en cultuur scherp te stellen en aan te sluiten bij hun leerlingen?

3.3 Doorlopende leerlijn naar de bovenbouw vo ontbreekt

De grote verschillen tussen leerlingen in de beheersing van het Fries vragen van leraren goed zicht op de verscheidenheid van taalbeheersingniveaus in hun klas. Of leraren op dit moment aansluiten op het niveau van de leerlingen of er rekening mee houden, is onduidelijk. Uit het onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs (2019) komt een wisselend beeld naar voren. De actualisatie van het curriculum Friese taal en cultuur zou ertoe moeten leiden dat leraren zich beter ondersteund voelen in het differentiëren door een heldere doorlopende leerlijn van po naar onderbouw en bovenbouw vo.

Op dit moment bestaan er verschillende wettelijke kaders die niet duidelijk op elkaar aansluiten. De kerndoelen in het po zijn voor alle leerlingen in Fryslân beschreven. In de kerndoelen voor vo is voor een deel van de kerndoelen een onderscheid gemaakt voor Friessprekende en niet-Friessprekende leerlingen. De kerndoelen zijn globaal van aard en beschrijven wat de school minimaal zou moeten aanbieden. De eindtermen geven daarentegen de beheersing aan en de syllabus is daarbij juist heel gedetailleerd uitgewerkt zonder onderscheid voor Friessprekenden en leerlingen die Fries leren als tweede of derde taal. Voor een doorgaande leerlijn is het wenselijk dat de diverse kaders op elkaar worden afgestemd.

Voor de bovenbouw van het vo is het van belang dat het vak Friese taal en cultuur in het po en de onderbouw van het vo structureler wordt aangeboden

(dus minder/geen ontheffingen), zodat er een meer gezamenlijke basis wordt gelegd voor Friese taal en cultuur in de bovenbouw.

3.4 Disbalans in het examen Friese taal en cultuur

In het centraal examen wordt de leesvaardigheid van leerlingen getoetst. Leesvaardigheid bepaalt dus voor een groot gedeelte het eindcijfer. In een raadpleging onder bovenbouwdocenten Friese taal en cultuur werden hierover kritische vragen gesteld (Wallinga & Hoekstra, persoonlijke communicatie, 12 oktober 2022). Sluit het relatief grote aandeel lezen in het eindexamen aan op het mondelinge taallandschap in Fryslân, waarin Fries vooral functioneert als spreektaal? Wat betekent dit voor leerlingen die minder goed zijn in lezen?

Een nieuw examenprogramma kan nadrukkelijk stimuleren dat leraren evenwichtig aandacht hebben voor alle domeinen van taal en cultuur. Gebrek aan tijd speelt op dit moment een rol; er wordt onvoldoende tijd ervaren om aan alle domeinen van taal en cultuur voldoende aandacht te besteden.

3.5 Onduidelijkheid over de eisen aan taalvaardigheid

Doordat Friese taal en cultuur in de onderbouw van het vo beperkt wordt aangeboden en door het ontbreken van doorlopende leerlijnen, zijn de mogelijkheden voor de bovenbouw van het vo beperkt. Zoals genoemd zijn er verschillen in taalvaardigheid tussen leerlingen die thuis Fries spreken en zij die dit niet doen. Onder van huis uit Friestalige leerlingen bestaat vaak ook niveauverschil: tussen hen die thuis Fries blijven gebruiken en zij die dat niet meer doen. Bovendien ervaren leraren verschillen tussen leerlingen uit gezinnen waarin aan Fries een hoge status wordt toegekend en leerlingen die dat van huis uit niet meekrijgen. Het Fries dat leerlingen thuis spreken, veelal vermengd met Nederlands, wijkt ook af van het gestandaardiseerde Fries dat leerlingen leren op school. Dit alles levert een complexe situatie op en roept de vraag op hoe om te gaan met beheersingsniveaus van taalvaardigheid.

Dit geldt ook voor schrijven, wat veelal nieuw is voor zowel Friessprekende als niet-Friessprekende leerlingen. Schrijven kan een impuls zijn voor de ontwikkeling van taalvaardigheid en een bijdrage leveren aan identiteitsvorming en vraagt daarom een duidelijke plaats in het curriculum. Schrijven in het Fries is echter niet vanzelfsprekend voor leerlingen. Vertaalapps en -tools kunnen leerlingen ondersteunen bij het schrijven en aansluiten bij de hedendaagse realiteit en digitale geletterdheid. Genres gericht op expressie passen in de dagelijkse culturele- en taalgebruikspraktijk van de meeste leerlingen. Hier liggen kwesties voor de vakvernieuwingscommissie.

4. Ontwikkelingen

4.1 Maatschappelijke ontwikkelingen

4.1.1 Taalsituatie in Fryslân

“Hoewel het aantal leerlingen dat in het Fries wordt opgevoed afneemt, zegt nog steeds een ruime meerderheid van de leerlingen in Fryslân in het po en vo dat zij Friestalig zijn.” (Inspectie van het Onderwijs, 2019, p.30). Bijna alle inwoners van Fryslân geven aan de Friese taal vrij aardig tot heel goed te kunnen verstaan (Provincie Fryslân, 2020). Bijna driekwart van de Friezen kan de taal vrij aardig tot heel goed spreken. Dit percentage is de afgelopen jaren stabiel gebleven.

Iets meer dan de helft van de inwoners van Fryslân kan de Friese taal goed tot heel goed lezen. Slechts een kleine groep zegt het Fries goed tot heel goed te kunnen schrijven. Het aantal Friezen dat Fries kan lezen en schrijven is de afgelopen decennia licht toegenomen. Voor het geschreven Fries in het onderwijs wordt Standaardfries gehanteerd. Sprekers van het Fries zijn zich over het algemeen bewust van het bestaan van deze standaard, maar zijn er vaak niet mee bekend.

In 2019 werd aan ouders gevraagd welke taal hun kinderen meestal gebruiken (Provincie Fryslân, 2020). 38,5% geeft aan dat Fries meestal de voertaal is van zijn of haar kind(eren) onderling. De meerderheid (57,6%) van de kinderen spreekt meestal Nederlands. Er is daarbij sprake van regionale verschillen. Inwoners met een migrantenachtergrond leren Fries als derde taal vanuit een andere moedertaal dan het Nederlands. Deze groep is gegroeid sinds 2014-2015 (Inspectie van het Onderwijs, 2019, p.19).

Kortom, in Fryslân wordt permanent van meerdere talen uitgegaan. Deze talige diversiteit biedt kansen om de Friese taal en cultuur aan te bieden vanuit meertalig perspectief (zie 4.2.2.).

4.1.2 Bestuursakkoord en Taalplan 2030

In het bestuursakkoord tussen de overheid en de provincie Fryslân werd de ambitie vastgelegd dat in 2030 Fryslân “een meertalige provincie [is] waar het vak Fries in het curriculum, maar ook als omgangs- en instructietaal in het onderwijs vanzelfsprekend is” (Rijksoverheid, 2018, p.13). Hieruit volgt dat de scholen in het Friese taalgebied in 2030 geacht worden alle kerndoelen aan te bieden en dus geen ontheffing meer te verlenen voor bepaalde kerndoelen. Het

Friese taalgebied betreft alle Friese gemeenten met uitzondering van de Waddeneilanden en gemeente Weststellingwerf, omdat in deze gebieden van oudsher geen Fries wordt gesproken.

Geen ontheffing betekent dat alle scholen alle kerndoelen Friese taal en cultuur dienen aan te bieden. Via Taalplan 2030, een samenwerking tussen de provincie Fryslân en vele partners, wordt gewerkt aan de uitvoering van dit beleid. Taalplan ondersteunt de scholen in samenwerking met partners om het onderwijs in het Fries te verbeteren door professionalisering, ondersteuning en leermiddelen.

Naast het aanbieden van alle kerndoelen in het po en de onderbouw van het vo, is ook het uitbreiden van de examenmogelijkheden Friese taal en cultuur een ambitie uit Taalplan 2030. Het streven is dat in de toekomst leerlingen op alle scholen in Fryslân Friese taal en cultuur in de bovenbouw kunnen gaan kiezen. Ook extra aandacht voor schrijven is een ambitie. De hoge ambities van Taalplan 2030 werken in de praktijk stimulerend. Er worden veel leermiddelen ontwikkeld en er zijn diverse scholingstrajecten gestart.

4.1.3 Taal en status

Ontwikkelingen rondom onderwijs in de Friese taal en cultuur zijn niet los te zien van kwesties rondom status van de taal. Fries is een officiële rijkstaal, maar het Nederlands is in veel opzichten dominant. De positie van het Fries als 'minderheidstaal' (gezien het percentage sprekers in Fryslân wellicht beter te benoemen als 'minoritized language') heeft gevolgen voor de motivatie van leerlingen, ouders en scholen. Leerlingen zouden volgens vestigingsdirecteuren vooral gemotiveerd zijn voor Engels en Nederlands (Inspectie van het Onderwijs, 2010). Motivatie voor Frans en Duits is neutraal en voor Fries het laagst, volgens deze vestigingsdirecteuren. Het is hierbij niet duidelijk of, dan wel in welke mate het leergebied Friese taal en cultuur als volwaardige keuzemogelijkheid aangeboden wordt aan toekomstige bovenbouwleerlingen. Gebrek aan populariteit is op sociale media niet merkbaar; jongeren gebruiken het Fries wel degelijk als voertaal op sociale media (Jongbloed-Faber, 2019) en in de muziek. Erkenning van de thuistaal in het onderwijs en de mogelijkheid om kennis op te doen over de Friese taal kan zorgen voor waardering voor de Friese taal en cultuur en het willen bijdragen aan het behoud van de Friese taal en cultuur.

Het feit dat er onbevoegde leraren lessen Friese taal en cultuur geven is niet bevorderlijk voor de status van het vak. In de school is Friese taal en cultuur vaak een klein vak. Leraren Friese taal en cultuur staan er dus regelmatig alleen voor in de school. Kortom, juridisch zijn Nederlands en Fries gelijkwaardig, maar

in de praktijk is de situatie niet gelijk. Het is aan scholen om op beleidsniveau het vak Friese taal en cultuur in positie te brengen.

4.2 Ontwikkelingen in het onderwijs en het vak

4.2.1 Drie doeldomeinen voor het onderwijs

Het ministerie van OCW heeft een landelijke visie opgesteld voor het onderwijs (OCW, 2021). Deze rationale voor de actualisatie van kerndoelen en examenprogramma's gaat uit van een breed curriculum met ruimte voor alle drie de doeldomeinen: kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. De actualisatie van het examenprogramma Friese taal en cultuur dient vorm te krijgen vanuit deze rationale. Er zijn veel aanknopingspunten om naast kwalificatie ook persoonsvorming en socialisatie vorm te geven vanuit Friese taal en cultuur. Daarbij gaat het om vragen als: wat betekent de Friese taal en cultuur voor mij als persoon en hoe verhoud ik mij tot het spreken van Fries en het spreken van Fries door de mensen om mij heen? Hoe wil ik deel uitmaken van de Friese gemeenschap? Wat betekenen de Friese taal en cultuur voor de Friese gemeenschap? Hoe gedraag ik me in een meertalige omgeving?

4.2.2 Meertaligheid als voordeel en bron voor leren

Door de toenemende aandacht voor meertaligheid kan ook op een nieuwe manier naar de Friese taal en cultuur gekeken worden. Een meertalig perspectief gaat uit van taalleerders die gebruik maken van hun meertalig repertoire om nieuwe talen te leren en begrijpen. Het sluit daarbij aan op manieren waarop mensen taal gebruiken. Gelijkwaardigheid van talen staat daarbij voorop.

Door te werken aan taal- en cultuurbewustzijn ontwikkelen leerlingen sensitiviteit en een open houding tegenover talige diversiteit. Didactiek van meertalig onderwijs is een middel om onderwijs voor alle leerlingen te verbeteren (Duarte, 2020). Vanuit dit perspectief is het passend om Friese taal en cultuur meer geïntegreerd in het curriculum aan te bieden, in plaats van in strikt gescheiden vakken. Het lectoraat Meertaligheid en geletterdheid van de NHL Stenden Hogeschool heeft aanpakken ontwikkeld om onderwijs vanuit meertalig perspectief aan te bieden. Gekeken kan worden welke aspecten van meertaligheid een plek in de landelijke doelen kunnen krijgen.

4.2.3 Kurrikulum.frl

Friese taal en cultuur maakte geen deel uit van curriculum.nu, het landelijke traject dat geleid heeft tot de ontwikkeling van visies, grote opdrachten en bouwstenen voor het curriculum van negen leergebieden po en onderbouw van het vo. In 2018 nam de provincie het initiatief tot het ontwikkelen van een visie,

grote opdrachten en bouwstenen voor vernieuwing van het curriculum Friese taal en cultuur in het po en de onderbouw van het vo (Kurrikulum.frl). Er werden vier grote opdrachten geformuleerd:

- Identiteit & taal yn beweging; verkenning van Friese taal en meertalig taalbewustzijn; over de waarde van Friese taal voor de leerling en voor anderen. Draagt bij aan persoonsvorming en socialisatie.
- It is al begûn; De Friese taal leren en gebruiken. Vaardigheden in spreken, luisteren, communiceren, lezen en schrijven. Draagt bij aan kwalificatie.
- Sjoch om 'e hoeke; Friese taal en cultuur in heden, verleden en toekomst. Taal als drager van cultuur. Draagt bij aan kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming.
- Sin' en wille; Taalkunst & taalplezier. Draagt bij aan persoonsvorming en kwalificatie.

Deze vier grote opdrachten zijn direct verbonden met de drie doeldomeinen kwalificatie, socialisatie en persoonsvorming. De grote opdrachten hangen ook samen met de grote opdrachten van de andere leergebieden zoals beschreven in curriculum.nu. Diverse actoren, waaronder leerlingen, zijn bevraagd over de ontwikkelde bouwstenen. De reacties zijn overwegend positief.

Voor de bovenbouw zijn er adviezen geformuleerd. Geadviseerd wordt om door te bouwen op de vier grote opdrachten. Het gaat dan bijvoorbeeld om het voortzetten van de bewustwording over Fries als onderdeel van het meertalig repertoire, verfijning in de taalvaardigheden, onderzoek naar taalvariëteiten, raadplegen van de digitale bronnen zoals de foarkarswurdlist, kennismaken met Friese instituten, leren dat je Fries kunt studeren en reflecteren op cultureel erfgoed.

4.2.4 Ontwikkelingen in de andere taalvakken

Voor Nederlands en de moderne vreemde talen wordt gepleit voor geïntegreerd taalonderwijs waarin taaldomeinen (en cultuur) niet los van elkaar worden onderwezen, maar in samenhang, in functionele taken en rijke contexten (Herder et al., 2021; Fasoglio & Tammenga, 2021). Deze ontwikkeling is ook relevant voor Friese taal en cultuur.

Daarnaast worden nieuwe inhouden beschreven: taalbewustzijn en creatieve teksten. Taalbewustzijn bevordert de communicatieve vaardigheden van leerlingen (Fasoglio & Tammenga, 2021). Leerling zouden kennis van taal en reflectie op taal moeten kunnen inzetten bij het communiceren, binnen een taal en cross-linguïstisch. Ook het werken met creatieve teksten, waaronder

literatuur, kan bevorderend werken voor het leren van een taal en ruimte geven aan leren over cultuur (Fasoglio & Tammenga, 2021). Eigen creatieve expressie kan daarbij een rol spelen. Gekeken kan worden of aspecten van taalbewustzijn en creatieve expressie een plek kunnen krijgen in het curriculum voor Friese taal en cultuur in de bovenbouw vo.

4.2.5 ERK en Referinsjeramt Frysk (rrF)

In 2015 werd een referentiekader voor Fries opgeleverd (Referinsjeramt Frysk, Meestringa & Oosterloo, 2015) waarin voor de domeinen gesprekken voeren, spreken, luisteren, schrijven en lezen niveaus zijn beschreven, gebaseerd op het ERK voor de moderne vreemde talen. Op basis hiervan kan het taalniveau Fries inzichtelijk worden gemaakt. In 2020 is een geactualiseerde versie van het ERK verschenen. In deze versie is onder andere de meertalige benadering verder uitgewerkt. Het ERK en Referinsjeramt Frysk blijven belangrijke kaders voor het formuleren van niveaus van beheersing voor het nieuwe examenprogramma.

5. Curriculaire uitdagingen

Uit de voorgaande probleemanalyse en ontwikkelingen komen uitdagingen naar voren voor het ontwikkelen van het nieuwe examenprogramma Friese taal en cultuur.

1. Maak helder wat de functie is van Friese taal en cultuur in het curriculum in de bovenbouw

Belangrijk is dat er een heldere visie is als basis voor het examenprogramma. Waartoe leren leerlingen Friese taal en cultuur in de bovenbouw van het vo? Hoe verhoudt dit zich tot de visie met betrekking tot de onderbouw? De visie kan leiden tot een nieuwe balans met betrekking tot de domeinen in het examenprogramma. De visie dient uitgewerkt te worden voor vmbo, havo en vwo en de onderlinge verschillen tussen de programma's van de leerwegen in het vmbo.

2. Balans en integratie van domeinen van taal en cultuur

In het verlengde met het eerste punt: afhankelijk van de visie kunnen socialiserende en persoonsvormende functies van het onderwijs meer ruimte krijgen. Dit kan ook leiden tot een visie op hoe dit dan (centraal) getoetst moet worden. De balans tussen de domeinen van taal is eveneens punt van discussie. Hoe passend is de huidige nadruk op lezen in het examen? Meer ruimte voor mondelinge taalvaardigheid lijkt wenselijk. Voor schrijven is de vraag wat haalbaar is en wat wenselijk is.

Verbindingen tussen domeinen van taal en cultuur kunnen wellicht explicieter gemaakt worden, zodat er meer ondersteuning is om Friese taal en cultuur op school geïntegreerd in functionele taken aan bod te laten komen.

3. Kansen aangrijpen die meertaligheid biedt

De meertalige samenleving is een feit. Friese taal en cultuur vanuit een meertalig perspectief lijkt een kansrijke en eigentijdse optie om het onderwijs vorm te geven. De vakvernieuwingscommissie kan zich oriënteren op hoe onderwijs in de Friese taal en cultuur vanuit een meertalig perspectief in de bovenbouw van het vo er uit kan zien. En wat betekent dit voor samenhang met andere leergebieden. Kan het Fries bijvoorbeeld meer benut worden als voertaal en bij andere vakken? En hoe kan hiertoe ondersteuning worden geboden?

4. Hoge doelen voor alle leerlingen

Het is wenselijk om alle leerlingen uitdagingen te bieden in de Friese taal en cultuur. Het aanbod moet uitdagen, maar wel haalbaar zijn. Gezien de heterogene doelgroep is dit een belangrijke kwestie. Gekeken kan worden naar de curricula van de moderne vreemde talen: welke aanpak wordt daar gehanteerd? Er dient hierbij ook aandacht te zijn voor de nieuwere doelgroep van leerlingen voor wie Nederlands, noch Fries de thuistaal is. Tenslotte hangt veel af van de keuzes die gemaakt worden ten aanzien van de kerndoelen.

5. Doorgaande leerlijnen

Als we willen dat leerlingen zich daadwerkelijk ontwikkelen in de Friese taal en cultuur, dan zijn doorgaande leerlijnen noodzakelijk (Riemersma & Jonkman, 2011). Voor de bovenbouw betekent dit aansluiten op de kerndoelen die ontwikkeld worden voor de onderbouw van het vo.

6. Afstemmen met de nieuwe doelen voor Nederlands, MVT en klassieke talen en culturen

Voor de coherentie in het curriculum is het wenselijk af te stemmen met de kerndoelen en examenprogramma's Nederlands, moderne vreemde talen en klassieke talen en culturen. Welke plek neemt Friese taal en cultuur in tussen deze leergebieden? Belangrijke aspecten voor deze vakken zijn eveneens: meertaligheid, taalbewustzijn en cultuurbewustzijn. Deze aspecten zouden op een vergelijkbare wijze moeten worden uitgewerkt in doelen voor Friese taal en cultuur. Ze bieden tevens mogelijkheden om er ook vakoverstijgend aan te werken.

Ontwikkelingen die centraal staan binnen het vak Nederlands en de moderne vreemde talen, kunnen ook gelden voor Friese taal en cultuur. Denk aan samenhang tussen domeinen van taal en cultuur, ontwikkelingen ten aanzien van begrijpend lezen waarbij leesstrategieën meer als middel gezien worden (in plaats van als doel op zich), aandacht voor literatuur, leesmotivatie en leesplezier, aandacht voor digitale teksten en de expressieve, creatieve functie van taal en experimenteren met taal (zie Herder, et al., 2021; Fasoglio & Tammenga, 2021).

6. Referenties

- Cedin (2023). *Startnotitie kerndoelen Friese taal en cultuur*. Cedin.
- Duarte, J. (2020). *Troef of trend. Actuele ontwikkelingen in de meertaligheidsdidactiek*. Inaugurele rede. NHL Stenden Hogeschool.
- Fasoglio, D. & Tammega, M. (2021). *Startnotitie Moderne Vreemde Talen. Bovenbouw voortgezet onderwijs*. SLO.
- Herder, A., Van Silfhout, & Jansen, I. (2021). *Startnotitie Nederlands. Bovenbouw voortgezet onderwijs*. SLO.
- Inspectie van het Onderwijs (2010). *Tussen wens en werkelijkheid*. Geraadpleegd op 9 december 2022, van <https://www.onderwijsinspectie.nl/documenten/rapporten/2010/11/24/tussen-wens-en-werkelijkheid>
- Inspectie van het Onderwijs (2019). *Sizzen is neat, mar dwaan is in ding. Fries in het primair en voortgezet onderwijs*. Geraadpleegd op 9 december 2022, van <https://open.overheid.nl/repository/ronl-56eac94e-183c-4215-b646-250614b7e4fc/1/pdf/themarapportage-fries-in-het-primair-en-voortgezet-onderwijs-versie-in-nederlandse-taal.pdf>
- Jongbloed-Faber, L. (2019). *Frisian on social media: the vitality of minority languages in a multilingual online world*. Dissertatie. Universiteit van Maastricht.
- Kurrikulum.frl (2020). *Preambule, visie, grote opdrachten, bouwstenen*. Toelichting. Cedin. Geraadpleegd op 9 december 2022, van Kurrikulum.frl <https://www.kurrikulum.frl/nl/>
- Meestringa, T. & Oosterloo, A. (2015). *Referinsjeramt Frysk*. Afûk.
- OCW (2021). *Bijstelling concept examenprogramma's voor vmbo, havo en vwo*. Werkopdracht aan SLO. Geraadpleegd op 9 december 2022, van <https://www.slo.nl/publish/pages/18819/werkopdracht.pdf>
- Provincie Fryslân (2020). *De Fryske Taalatlas 2020; De Friese taal in beeld*. Geraadpleegd op 9 december 2022, van

<https://friesland.databank.nl/report/Taalatlas%202020%20%28Fries%209.pdf>

Provincie Fryslân (2021). *Projectplan Taalplan Frysk 2030*. Geraadpleegd op 9 december 2022, van <https://taalplan.frl/wat-is-taalplan-frysk/>

Riemersma, A. & Jonkman, R. (2011). Uitdaging voor lectoraat Fries en meertaligheid. Aansluiting tussen meertalig basisonderwijs en meertalig voortgezet onderwijs. *Levende Talen Magazine*, 3, 26-30.

Rijksoverheid (2018). Bestjoersôfspraak Fryske taal en kultuer 2019-2023. Geraadpleegd op 9 december van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/convenanten/2018/11/30/bestjoersofspraak-fryske-taal-en-kultuer-2019-2023> Van Ruijven, B., & Ytsma, J. (2008). *Trijetalige Skoalle in Fryslân, onderzoek naar de opbrengsten van het drietalige onderwijsmodel in Fryslân*. Fryske Akademy, Leeuwarden.

Varkevisser, N.A. & Walsweer, A.P. (2018). *It is mei sizzen net te dwaan. Rapport Taalplan Frysk. Inventarisatie naar de stand van zaken m.b.t. het (vak) Fries in het primair en voortgezet onderwijs*. Provincie Fryslân.

Als landelijk expertisecentrum richt SLO zich op de ontwikkeling van het curriculum in het primair, speciaal en voortgezet onderwijs in Nederland. We werken met het onderwijsveld aan de doelen, kaders en instrumenten waarmee scholen hun opdracht vanuit een eigen visie kunnen vervullen.

We brengen praktijk, beleid, maatschappelijke ontwikkelingen en onderzoek samen en stellen onze expertise beschikbaar aan onderwijs en overheid, bijvoorbeeld in de vorm van leerplannen, tools, voorbeeldlesmaterialen, conferenties en rapporten.

Bezoekadres
Stationsplein 1
3818 LE Amersfoort

Postadres
Postbus 502
3800 AM Amersfoort

T +31 (0)33 484 08 40
E info@slo.nl
W www.slo.nl

 [company/slo](https://www.linkedin.com/company/slo)
 [SLO_nl](https://twitter.com/SLO_nl)